

TÜRK MASALLARININ SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

An Assessment on the Vocabulary of Turkish Tales

Yrd. Doç. Dr. Bayram BAŞ*

ÖZ

Halk edebiyatı ürünleri arasında bulunan, söz varlığının zenginliğiyle göze çarpan ve dil edinimi sürecinde etkili işlevi olan türlerden biri de masallardır. Anlatımı etkili hâle getirmek ve canlı tutmak için kalıplaşmış ifadelerin, deyim, atasözü ve ikilemelerin etkin biçimde kullanıldığı masallar, sözlü kültürün binlerce yıllık birikimini taşımakla birlikte, dil eğitimi sürecinin de vazgeçilmezleri arasına girmişlerdir. Bu derece öneme sahip olan masalların söz varlığı, onları okuyan ya da dinleyen bireylerin alıcı ve üretici söz varlığının da gizil gücüdür. Bu çalışma İlköğretim Yüz Temel Eser içerisinde yer alan ve öğrencilerin karşılaşma, okuma ve dinleme ihtimali en yüksek olan masal kitaplarının söz varlığını tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Örnekleme olarak seçilen masallardaki bütün söz varlığı unsurları ile ortak bir havuz oluşturulmuş ve burada yer alan kelime, özel isim, ikileme, deyim ve atasözleri ayrı ayrı tespit edilmiştir. Söz varlığına ilişkin nicel veriler gösterilirken, sık kullanılan söz varlığı unsurları çalışmada listeler hâlinde sunulmuştur. En sık kullanılan söz varlığı unsurlarının masal türüyle olan bağlantıları tartışılmış, kelime listesinde yer alan fiillerin masalların tahkiyesinin oluşumundaki rolü değerlendirilmiştir. Tespit edilen söz varlığı unsurlarından hareketle masalların, çocukların söz varlığı gelişimine olan katkılarına da ayrıca değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Masal, Söz Varlığı, Deyim, İkileme, Atasözü.

ABSTRACT

Among the works of folk literature, one of the literary genres which attracts attention with its broad vocabulary and has an effective function in acquiring language is tale. Tales in which phrases, proverbs, idioms and reduplications are used efficiently in order to make telling vivid and effective carry the stocks of oral culture through thousands of years and are the essential ones of language education process. The vocabulary of these tales that has a vital importance is also a hidden power of receptive and productive vocabularies of those who read and listen to them. This study aims to find out the vocabularies of the tales that have the highest possibility to be met, read and listened by the students in 100 Basic Works. With all of the elements of vocabularies in tale books chosen as samples, a common word pool has been established and every word, special name, reduplication, idiom and proverb are fixed separately. In the study, the elements of frequently used vocabulary are represented in lists, while the quantitative data of vocabulary are given. The relationship with the most commonly used vocabulary with the tale type is discussed and the role of the verbs in the vocabulary list on the formation of the tale fiction is also evaluated. From the vocabulary elements that were found, the contribution of the tales to children's vocabulary development is also discussed.

Key Words

Tale, Vocabulary, Idiom, Reduplication, Proverb.

---

* Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, bayrambas@gmail.com

GİRİŞ

Sözlü kültürün zengin dünyasında, toplumun bilinçaltını asırlarca dönüştürüp aktaran, kaynakları, motifleri ve nitelikleri ile milletin yaşam dünyasının bir nevi aynası olan masallar, sözün büyüğü ve geçmiş ile gelecek arasında taht kuran bir kültür köprüsüdür. Elçin, masalı “bilinmeyen bir yerde, bilinmeyen şahıslara ve varlıklara ait hadiselerin macerası, hikâyesi” (1993: 368) olarak tarif eder. Boratav, masalı “nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü, gerçeğe ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı” (1997:75) olarak tanımlar. Sakaoglu, (2002:4) ise masalarda hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar gibi kahramanların olabileceğini, olayların masal ülkesinde cereyan ettiğini ve masalların hayal mahsulü olduğunu belirtirken onların dinleyicileri inandırabileceğine de vurgu yapar.

Genellikle iyi ve kötü çatışması üzerine kurulan, iyinin kötüye galip gelişini anlatan ve geçmişte, çocukların temel değerleri kazanmasında en önemli araçlardan birisi olarak görülen, eğlendirirken ve hoş vakit geçirirken temel bazı mesajları da vermeyi amaçlayan masallar, araştırmacılar tarafından, çeşitli yönleriyle (kahraman, olay ya da karakteristik unsur) değerlendirmeye alınırlar (Aça ve Ercan, 2004:125). Değerlendirmeler neticesinde öne çıkan en çarpıcı özellik ise masalın sahip olduğu dildir. Bu dil de her toplumun

“sevinçlerini, dertlerini, şakalarını – açık veya kapalı, türlü yollarla dile getiren” (Boratav, 2009:17) sözlerdir. Masalın içindeki her söz unsurdur, yeşerdiği toplumdaki yaşam dünyasının izdüşümü, toplumun evrene bakışının genelleyici süzümüdür. Çocuk büyürken kendi çevresinden yeşeren bu büyüklük sözün tesiri ile yoğunlaşır ve onu önce dinleyip zamanla da okurken ana dilin temelini oluşturur. Boratav’ın (2009:17) bu yöndeki tespitleri kayda değerdir:

Çocuğa ana dilinin, bir işçi elindeki alet gibi, nasıl kullanıldığını ilk öğreten, ona bu dilin türlü hünerlerini: kıvraklığını, zenginliğini, inceliğini ilk gösteren, kişiye kendi dilini konuşmayanlardan uzaklaştırıcı, onu konuşanlara yakınlaştırıcı duyguyu- ninnilerin, tekerlemelerin, türkülerin yanı başında, ama herhalde onlardan daha geniş ölçüde- ilk aşılardan masaldır.

Çocuğun dünyasında, ana dil edinimi ve gelişimini bu derece önemli kılan yön de, masalın sahip olduğu söz varlığı ve bunları işleme tarzı olan üslubudur. Masallar beynelmilel donanımda olsalar da üslupları ile ait oldukları milletlerin farklılıklarını gösterirler. Masalı başta aktarıcısı bu farklılığıyla sunar. Masalcının üslubu, ana dilinden derlediği söz varlığıyla şekillenir. Dilin zengin birikimiyle meydana gelmiş farklı söz unsurları, masalcının anlatım dünyasında edindikleri özgün dizgiyle, dinleyici ve okuyucunun hayal dünyasını fetheder ve masal buengin edinimler sonucu oluşan tahkiyesiyle insanı cezbeder.

Ana dilin edinim ve gelişim sürecinde, çocuğun dinleme ve okuma dünyasını süsleyen masal metnindeki söz unsurları, dinleme ve okuma kanalı ile oluşan alıcı söz varlığını zenginleştirir, konuşma ve yazma becerilerinde kullanılmak üzere de üretici söz varlığına aktarılır. Bu döngü içerisinde, çocuğun dinleyip okuduğu masallar vasıtasıyla hangi söz varlığı unsurlarını edinebileceği ve bunların hangilerinden anlatma dünyasında faydalanabileceği sorusu, çözümlenmesi gereken bir problemi açığa çıkarmaktadır. Zira Türk masallarının söz varlığının belirlenmesi, dil eğitimi sürecinde oluşturulacak her türlü eğitim ortamına da malzeme sağlayacaktır.

Söz varlığı denince, yalnızca, o dilin sözcükleri değil, deyimleri, kalıp sözleri, kalıplaşmış ifadeleri, atasözleri, terimleri ve çeşitli anlatım kalıplarının bütünü anlaşılmalıdır (Aksan, 2004:7). Masallar da sadece sahip oldukları kelimelerle değil, bunların yanında özellikle deyim, atasözü ve ikilemeleriyle de ön plana çıkarlar. Türkçenin zengin söz varlığını; kıvrak dil oyunları, benzetmeler, ses benzeşmeleri vb. özellikler ile bünyesinde işleyen masallarımızın sahip olduğu her söz unsuru, Türkçenin eğitimi ve öğretimi sürecinde önemli bir değer ifade edecektir. Araştırma, bu gerekçeyle yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı Türk masallarından seçilen örneklem üzerinde bir söz varlığı tespiti yapmak ve elde edilen verileri değerlendirmektir.

YÖNTEM

Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. Veriler doküman inceleme tekniği ile elde edilmiştir. *İlköğretim Yüz Temel Eser* içinde yer alan masal kitapları veri kaynağı olarak kullanılmış, dokümanda yer alan metinlerin kelime sayımı ve analizi yapılarak toplam ve farklı kelime kullanım sıklıkları belirlenmiştir.

Araştırmanın evrenini *İlköğretim Yüz Temel Eser* içerisinde yer alan masal türündeki kitaplar oluşturmaktadır. Bu eserler içerisinde, halktan derlenmiş, işlenmiş ve hazırlanmış beş masal kitabı örnekleme meydana getirmektedir. Kitaplar şunlardır:

Eflatun Cem Güney. **Evvel Zaman İçinde.**

Pertev Naili Boratav. **Az Gittik Uz Gittik.**

Tahir Alangu. **Keloğlan Masalları.**

Tahir Alangu. **Billur Köşk Masalları.**

Oğuz Tansel. **Al'lı ile Fırfırı.**

Örnekleme oluşturan eserlerdeki masalların bütün metinleri elektronik ortama aktarılmıştır ve bir metin havuzu oluşturulmuştur. İlk olarak deyimler, ikilemeler, atasözleri ve özel isimler işaretlenerek metinlerden ayrılmıştır. Havuzda bulunan *ayrı yazılan birleşik kelimeler* TDK'nin Yazım Kılavuzu'na (2005) göre "+" işareti ile birleştirilmiştir: *kız+kardeş, üvey+ana, gece+yarısı* vb. Daha sonra da Simple Concordance Program 4.07 yazılı-

mı ile metin havuzunun ham listesi çıkarılmıştır. Listedeki kelimelerin çekim ekleri kontrol edilerek silinmiş ve kelimeler kök ya da gövde biçimlerinde birleştirilmiştir. Fiiller “-” işareti ile gösterilmiştir: *yap-*, *at-*, *ver-* *vb.* Bütün işlemlerin ardından kelimeler, özel isimler, ikilemeler, deyimler ve atasözlerini gösteren beş ayrı liste elde edilmiştir. Çalışmada sunulan söz varlığı verileri bu listelerden elde edilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Masalların söz varlığına ilişkin genel veriler şu şekildedir:

Uruslar	Toplam	Farklı	Toplam/ Farklı Oranı
Kelime	211567	8576	24,67
Özel İsim	5910	283	20,88
İkileme	1836	418	4,39
Deyim	4034	1225	3,29
Atasözü	96	23	4,04
Toplam	223443	10525	21,23

Masalların oluşturduğu havuzda; kelime, özel isim, ikileme, deyim ve atasözünden meydana gelen toplam 223.444 adet unsur bulunmaktadır. Bunlar da 10.526 farklı unsurun tekrarlanması sonucu oluşmuşlardır. Her söz varlığı unsuru, ortalama 21,23 kere tekrar edilmiştir.

Masallarda bulunan farklı ilk 2000 kelimenin toplam sıklığı, toplam kelimeye oranları ve aralıklar arasındaki yüzdelik artış, yüzer kelime ara ile aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Kelime Aralığı	Toplam Sıklık	Toplam Kelime Yüzdeliği	Yüzdelik Artış
0-100	96285	43,09	-
0-200	120897	54,11	11,01
0-300	134570	60,23	6,12
0-400	144194	64,53	4,31
0-500	151660	67,87	3,34
0-600	157643	70,55	2,68
0-700	162697	72,81	2,26
0-800	166899	74,69	1,88
0-900	170516	76,31	1,62
0-1000	173642	77,71	1,40

Görüldüğü üzere masallarda kullanılan ilk 100 kelime, bütün kelimelerin %43,09'unu meydana getirmektedir. İlk 1000 kelime ise toplam kelime sayısının %77,71'ine karşılık gelmektedir. Masallarda kullanılan ilk 100 kelime, kullanım sıklıkları ile şöyle sıralanabilir:

bir 6826; *da(de)* 5872; *de-* 3930; *bu* 3904; *kız* 3009; *ol-* 2761; *gel-* 2664; *git-* 2548; *o* 2063; ***padişah*** 1810; *ben(zamir)* 1755; *ne* 1681; *diye* 1663; *sen* 1530; *al-* 1449; ***oğlan*** 1381; *ver-* 1347; *gör-* 1265; *ki* 1163; *bak-* 1145; *baş* 1106; *çık-* 1094; *var* 1029; *mu(mi mu mü)* 1004; *yer* 946; *et-* 923; *gün* 918; *sonra* 850; *yol* 823; *gibi* 820; ***oğul*** 818; *iki* 793; *ev* 788; *el(organ)* 772; ***dev*** 740; *kapı* 712; *yap-* 705; *bunlar* 691; *ana* 678; *yok* 668; *başla-* 658; *adam* 653; *baba* 639; *yan* 635; ***aman*** 634; *göz* 633; *iste-* 622; *getir-* 617; *iş* 616; *dön-* 610; *geç-* 600; *dur-* 596; *ama* 588; *ye-* 588; *kendi* 572; *su* 570; ***at*** 569; *bul-* 566; *hemen* 559; *kadın* 558; *gir-* 547; ***kirik*** 531; *kal-* 530; ***saray*** 520; *şu* 505; *üç* 502; *ya(ünlem)* 500; *iç* 499; *çocuk* 486; *söyle-* 477; *var-* 474; ***altın*** 473;

otur- 472; karı 469; çok 457; ile 450; biz 437; ön 435; aç- 431; gece 429; sor- 429; dağ 428; ora 426; üst 424; kardeş 417; biri 416; anlat- 408; oda 405; içinde 400; onlar 393; bana 392; götür- 391; düş- 389; için 388; kim 385; at- 381; kalk- 375; şehzade 371; son 363; her 353; kuş 346.

Bu kelimeler, kullanım sıklığı açısından masalarda yer alan bütün kelimelerin neredeyse yarısını meydana getirmiştir. Kelimeler içerisinde koyu harflerle gösterilen *kız, padişah, oğlan, oğul, dev, aman, at, kırk, saray, altın, karı, dağ, kardeş, şehzade, kuş* kelimeleri özellikle masal türünden ötürü listenin üst sıralarında yer almıştır. Listenin ilerleyen aşamalarında, masalın kelime dünyasında öncelik gösteren benzer kelimelere rastlanmaktadır: *sultan, konak, ağa, taş, hanım, vezir, düğün, tilki, hamam, yiğit, kuyu, köy, kan, kocakarı, nine, cariye, eşek, çuval, çoban, derviş, memleket* vb.

Kullanılan kelimelerin 2085 tanesi *fiildir* ve bunların toplam kullanım sıklığı 60.576'dır. Yani masal metinlerindeki kelimelerin yaklaşık %30'unu fiiller oluşturmaktadır. Tahkiyeli tür olan masalda büyük önemi olan *hareket* olgusu, gücünü fiillerde göstermektedir. En sık kullanılan ilk 100 fiil sıklıklarıyla birlikte şöyle sıralanabilir:

de- 3930; ol- 2761; gel- 2664; git- 2548; al- 1449; ver- 1347; gör- 1265; bak- 1145; çık- 1094; et- 923; yap- 705; başla- 658; iste- 622; getir- 617; dön- 610; geç- 600; dur- 596; ye- 588; bul- 566; gir- 547; kal- 530; söyle- 477; var- 474; otur- 472; aç- 431; sor- 429; anlat- 407; götür- 391; düş- 389; at- 381; kalk- 375; bil- 345; bı-

rak- 342; bekle- 332; yat- 332; düşün- 327; koy- 312; çıkar- 300; yürü- 296; vur- 287; çek- 281; anla- 245; koş- (koşu 242; kes- 236; tut- 236; iç- 220; ağla- 217; bit-(bitki) 208; uyu- 206; göster- 204; duy- 201; in- 200; öl- 195; gönder- 188; dinle- 183; bağır- 176; konuş- 167; sevin- 166; sür- 166; dolaş- 166; uç- 164; öldür- 164; bin- 161; ara- 160; çağır- 153; dök- 148; uyan- 148; kaldır- 142; kaç- 140; sok- 136; şaş- 136; bağla- 134; açıl- 134; yan- 131; çal- 130; yalvar- 128; doldur- 127; giriş- 126; kork- 123; çekil- 118; giy- 118; oyna- 117; dile- 115; kurtul- 115; gül- 114; ulaş- 114; kız- 114; davran- 113; yaşa- 112; buyur- 112; bas- 111; seslen- 109; dolan- 108; kurtar- 108; sev- 106; sal- 102; bulun- 102;öp- 102; pişir- 102; gez- 101.

Listede koyu harflerle gösterilen fiiller arasında "*vur-, kes-, öldür-*" gibi şiddet içeren unsurlar kullanım sırası açısından üst sıralarda yer edinmiştir. Bunun yanında *var-, düş-, kalk-, ağla-, öl-, bağır-, şaş-, yalvar-, kork-, dile-, kız-, buyur-* fiilleri de masal türünün söz dünyasına yakın olmaları sebebiyle çok sık kullanılanlar arasında yer almıştır. Masalların genel itibari ile iyi/kötü mücadelesi üzerine kurulması, kahramanların eylemlerini de etkilemiştir. Bu açıdan bakıldığında yukarıda altı çizili olarak gösterilen *söyle-, sor-, anlat-, bekle-, düş-, anla-, dinle-, konuş-* fiillerinin kullanım sırasının anlamlı bir tablo oluşturduğu söylenebilir. Masal kahramanı önce söyler, sorar, anlatır ve beklemeye başlar. Akabinde düşünür, anlar, dinler ve en son konuşur. Fiiller arasında günlük kullanımda

karşılaşma ihtimali çok düşük olan örneklerle de rastlanmaktadır: *esenleş-*, *savuş-*, *parla-*, *seğirt-*, *harla-*, *kalakal-*, *sayrılan-*, *tüne-*, *böğür-*, *bele-*, *afalla-*, *çemrele-*, *gideyaz-* vb.

Masallar özel isimler açısından diğer türlerle farklılık göstermektedir. Masalın kahramanları kendi gibi daha çok anonimdir. “Masalın kişileri, belli bir tarih anında, belli bir yerde yaşamış olan bir topluluğun belli fertleri değil de, bir padişah, bir tüccar, bir kocakarı gibi, yersiz, adsız kişilerdir.” (Boratav, 2009:15). Masallarda 1810 kere *padişah*, 1381 kere *oğlan* kelimelerinin tekrarlanması ve bu adların listenin en üst sıralarında yer almaları masallardaki *anonim kişiliği* ispatlamaktadır. Sıklığı çok yüksek olan bu tür adlar, özel isim listesine dâhil edilmemiştir. Masallarda 283 farklı özel isim, 5910 toplam sıklıkla kullanılmıştır. Masallarda en sık kullanılan ilk 100 özel isim şöyledir:

Keloğlan 1169; Şehzade 294; Allah 187; Tanrı 153; Beyoğlu 138; Sultan Hanım 135; Dev Anası 122; Kınacı 112; Köse 106; Arap 97; Küçük Oğlan 93; Kervancıbaşı 77; Mehmed Ağa 77; Dünyagüzeli 71; Perioğlu 69; Küçük Kız 68; Derviş Baba 64; Valide Sultan 64; Hint 60; Dalyanoğlu 58; Yemen 58; Cadıkarı 57; Avcıoğlu 53; İğci Baba 53; Zümrüt Kuşu 50; Dev Babası 48; Deli Gücük 44; Kuyumcu 44; Yalnız Kız 43; Keşiş 41; Güneşkız 40; Topal Dev 37; Hançeroğlu 36; Mehmet Eşkıya 36; Mercan Kız 36; Sefa 36; Bahçıvanbaşı 35; Fatma 35; Üselek 35; Yarım Horoz 34; Başvezir 33; Karatepeli 33; Camgöz Ağa 32; İstanbul 31; Ramazan 31; Eşek Kafası 30; Masalcı Baba

30; Uğrubaşı 30; Al Giyimli Sultan 29; Ali 29; Delioglan 29; Kırk Harami 28; Cengiz 27; Fırfırı 27; Tebdil Gezen Sultan 27; Turunç Güzeli 27; Çember Tiyar 26; Saka Güzeli 25; Hotlu Kız 24; Kervancı 24; Ütelek 22; Halep 21; Saliha 21; Çingene 20; Mıstık 20; Nohutoğlan 20; Üşengeç 20; Karayılan 19; Mısır 19; Azrail 18; Hasan 18; Firik 17; Helvacı Güzeli 17; Ayşe 16; Ese 16; Karanfil Kız 16; Kelfer Kalesi 16; Mercan Kuyruklu 16; Bahtiyar 15; Gülboy Dadı 15; Hılı 15; Kındam 15; Kullukçu 15; Kabak Donundaki Kız 14; Naz Kız 14; Tasa Kuşu 14; Antep 13; Gül Kız 13; Hicaz 13; İlik Sultan 13; Kullukçubaşı 13; Mavi Benekli Firik 13; Allı 12; Benli Bahri 12; Dılı 12; Dipsiz Göl 12; Gümrü 12; Güvercin Kız 12; Kara Tavuk 12; Kelfer Dağı 12.

Listede de görüldüğü üzere, Türk masallarında kullanılan özel isimler, ait oldukları kişilerin vasıflarını, unvanlarını ya da durumlarını nitelemektedir. *Keloğlan*, *Küçük Oğlan*, *Kervancıbaşı*, *Yalnız Kız*, *Kuyumcu* vb. Yer adlarına ise yukarıdaki listeden *Yemen*, *İstanbul*, *Halep*, *Gümrü* ve listenin devamında bulunan *Horasan*, *Çin*, *Amasya*, *İran*, *Bağdat*, *Balkan*, *Acemistan*, *Akdeniz*, *Erzincan* *Erzurum*, *Karaman* vb. örnek gösterilebilir. Bu adların masalın kurgusuyla bir bağlantısı yoktur. Boratav (2009:16), bu tür şehirlerin masallarda ancak *bir büyük şehir* anlamında değerlendirilebileceğini belirtir.

Masalların anlatım gücünü belirleyen en önemli unsurlardan biri ikilemelerdir. İkilemeler anlatımı etkili kılabilmek, pekiştirmek, zenginleştirmek vb. gayelerle ses ben-

zerliğinden faydalanılarak, yakın ve zıt anlamlı kelimeler kullanılarak oluşturulur. Masallar, anlatımı güçlendirmede dilin her türlü kıvraklığından faydalandığı için, ikilemelerin her çeşidinin rahatlıkla kullanılabilmesi türlerin başında gelirler. İkileme kullanımını açısından masallar oldukça zengindir. Masallardaki 418 farklı ikileme, 1836 toplam sıklığa sahiptir. Masallarda en sık kullanılan ilk 100 ikileme şu şekilde sıralanabilir:

fır fır 90; **bir bir** 80; **kendi kendine** 61; **dere tepe** 58; **hay hay** 31; **par par** 30; **vay vay** 29; **çıldır çıldır** 28; **düğün dernek** 27; **yavaş yavaş** 27; **şıkır şıkır** 25; **bir iki** 24; **böyle böyle** 19; **gece gündüz** 19; **kat kat** 19; **sarmaş dolaş** 19; **sıkı sıkı** 19; **pırıl pırıl** 18; **top top** 17; **güm güm** 16; **baştan ayağa** 15; **kas kas** 15; **çil çil** 14; **baştan sona** 13; **fıldır fıldır** 13; **har har** 13; **öteye beriye** 13; **tıkır tıkır** 13; **çıtır çıtır** 12; **vezir vüzera** 12; **beş altı** 11; **inim inim** 11; **parça parça** 11; **birim birim** 10; **simi gami** 10; **soluk soluğa** 10; **tir tir** 10; **yan yana** 10; **çingir çingir** 9; **tak tak** 9; **çatır çatır** 8; **dirlik düzenlik** 8; **güle güle** 8; **konu komşu** 8; **öteyi beriye** 8; **yorgun argın** 8; **zaman zaman** 8; **üst üste** 8; **çalı çırpı** 7; **çoluk çocuk** 7; **el ele** 7; **gıy gıy** 7; **gümbür gümbür** 7; **horul horul** 7; **için için** 7; **iri iri** 7; **pırır** 7; **sabah sabah** 7; **sorgu sual** 7; **uzun uzun** 7; **adım adım** 6; **ara sıra** 6; **bas bas** 6; **boğuk boğuk** 6; **boy boy** 6; **çalı çağnak** 6; **çok çok** 6; **el gün** 6; **gak gak** 6; **gelen geçen** 6; **geri geri** 6; **gürül gürül** 6; **hop hop** 6; **iki-de bir** 6; **kah kah** 6; **ses seda** 6; **teker teker** 6; **tingir mungir** 6; **uzun uza-dıya** 6; **vız vız** 6; **yol yordam** 6; **adı**

sanı 5; **bin bir** 5; **bölük bölük** 5; **deli divane** 5; **gün gün** 5; **günden güne** 5; **hak hak** 5; **kız oğlan** 5; **nefes nefese** 5; **toz toprak** 5; **yer yer** 5; **baştan başa** 5; **aşağı yukarı** 4; **bazı bazı** 4; **bugüne bugün** 4; **cık cıklı** 4; **çeşit çeşit** 4; **dağ taş** 4; **damla damla** 4.

Yukarıda koyu harflerle gösterilen ikilemeler, tek başına anlamı olmayan ve bazıları ses yansımali özellik gösteren kelimelerin tekrarı suretiyle meydana gelmiştir. Masallarda, anlatımda ses benzerliği yakalamak ve şiirsel bir tarz oluşturmak için farklı ikilemeler uydurulmuştur. “Ah! *Fellam fuştum, kahpe puştum!*”, “...*gert gert* geçirip, *kas kas* kabarıp *hamama gidedur-sunlar.*” vb.

Bir dili konuşan toplumun dünya görüşünü, yaşam biçimini, çevre koşullarını, gelenek, görenek ve inançlarını, önem verdiği varlık ve kavramları, kısacası, maddi ve manevi kültürünü yansıtan, o toplumun düşünme biçimini, hatta nükte ve buluşlarını ortaya koyan (Aksan, 2005:91), deyimler, sözlü kültürün zengin geleneğinde oluşmuş, toplumun üzerinde uzlaşma sağladığı kalıplaşmış unsurlardır. Masal metinleri deyimler açısından da büyük bir zenginliğe sahiptir. Masallarda tespit edilen 1225 farklı deyim, 4034 toplam sıklıkla kullanılmıştır. En sık kullanılan ilk 100 deyim şöyle sıralanabilir:

bir zamanlar 123; **günlerden bir gün** 68; **muradına ermek** 58; **yolunu tutmak** 54; **başından geçmek** 45; **haber vermek** 43; **geri dönmek** 34; **dile gelmek** 31; **ne olur** 29; **yola düşmek** 29; **gel zaman git zaman** 28; **gözlerine inanmamak** 23; **gün**

*doğmak 22; kendine gelmek 22; buyur etmek 21; gözden kaybolmak 20; rast gelmek 20; yol almak 20; el pençe divan durmak 19; peyda olmak 18; gözleri kamaşmak 17; hoşuna gitmek 17; tepesine çıkmak 16; iyi olmak 15; **kim bilir** 15; uykuya dalmak 15; geri çekilmek 14; **ne demek** 14; önüne katmak 14; söz vermek 14; yüzüne bakmak 14; akli başında (olmak) 13; ayak diremek 13; elinden tutmak 13; iki gözü iki çeşme (olmak) 13; **iyisi mi** 13; kapı dışarı etmek 13; kara kara düşünmek 13; küplere binmek 13; **neden sonra** 13; taş kesilmek 13; adam olmak 12; aklına gelmek 12; ayağa kalkmak 12; bir ağızdan (konuşmak) 12; can yoldaşı (olmak) 12; gün batmak 12; kül olmak 12; merak etmek 12; ortalık ağarmak 12; sabrı tükenmek 12; gözden geçirmek 11; içini çekmek 11; işini bitirmek 11; karşı gelmek 11; kesip atmak 11; **ne diye** 11; peşine düşmek 11; sayıp dökmek 11; yanıp yakılmak 11; ayak basmak 10; başa çıkmak 10; **başı için** 10; el ayak çekmek 10; haberi olmamak 10; iki büklüm (olmak) 10; meydana çıkmak 10; neye uğradığını bilememek 10; ortaya çıkmak 10; oyun etmek 10; **şöyle dursun** 10; yollara düşmek 10; ardına düşmek 9; bir başına (kalmak) 9; boynu bükük (kalmak) 9; boynunu vurdurmak 9; canı sıkılmak 9; dili tutulmak 9; el atmak 9; gözüne kestirmek 9; içi geçmek 9; işe yaramak 9; önüne çıkmak 9; önüne geçmek 9; parmağı ağzında kalmak 9; ses çıkarmamak 9; şafak sökmek 9; yakasına yapışmak 9; yolu tutmak 9; akli başına gelmek 8; başına çıkmak 8; boşa gitmek 8; can vermek 8; canını almak 8; cinler cirit oynamak 8; dert yanmak 8; dü-*

nür düşmek 8; dünyaya gelmek 8; el sürmemek 8.

Yukarıda koyu harflerle belirtilen örnekler, deyim başlığı altında değerlendirilen kalıp sözlerdir. Bunlarında dışında *ne çıkar, olacak gibi değil, ne fayda, sözü mü olur, ne çare, ola ki, ver elini, geçmiş olsun, ne gezer, ha bire, iyi ki, adam sen de, diyecek yok* vb. listenin devamında bulunan kalıp sözler de deyimler başlığı altında toplanmıştır. Görüldüğü üzere, masallar kalıp söz kullanımı açısından önemli bir zenginliğe sahiptir. Neredeyse her masal, “Onlar ermiş muradına...” ibaresi ile başlayan bir tekerleme ile sonlandığı için masallarda en çok rastlanan deyimlerin başında *muradına ermek* gelmektedir. İlk sıralarda yer alan *yolunu tutmak, başından geçmek, haber vermek, geri dönmek, yola düşmek* deyimleri, masal kahramanın tahkiye içindeki hareketini okuyucu ya da dinleyicinin zihninde somutlaştırma ve kavratma sürecine örnek gösterilebilir. Yukarıda yer alan deyimlerin bazılarını belirli aralarla takip etmek, kaba da olsa masaldaki kurguyu insan zihninde oluşturmaktadır. Mesela; *günlerden bir gün, yolunu tutmak, başından geçmek, yola düşmek, rast gelmek, hoşuna gitmek, önüne katmak, ayak diremek, elinden tutmak, yollara düşmek* deyimleri bazı tamamlayıcı ifadelerle peş peşe kurgulandığında, insan zihninde basit bir masal tahkimesi canlanmaktadır.

Deyimler gibi kalıplaşmış söz olan atasözleri, tavsiye vermeye birlikte asıl olarak hüküm ortaya koyarlar. Bazen sözün başında bazen de sonunda atasözü söylenir.

Atasözünün söylenmesi için bir şey vesile kılınmalıdır. Atasözleri yok yere söylenmez. Bu sebeple metinlerde deyim ya da ikileme kadar sık kullanılamazlar. Masallar atasözleri açısından da zenginlik göstermektedir. Masallarda 23 farklı atasözü toplam 96 sıklıkla kullanılmıştır. Atasözlerinin tamamı sıklıkları ile birlikte şöyle sıralanabilir:

Bir varmış bir yokmuş 71; *kız al kanlara boyansın* 2; *kör istedi bir göz Allah verdi iki göz* 2; ***üzüm üzüm baka baka kararır*** 2; *bülbülün çektiği dili belası* 1; *çekirge bir sıçrar iki sıçrar* 1; *dert veren dermanını da verir* 1; *duvarın kulağı var* 1; ***elin attığı tas uzak düşer*** 1; ***elin derdi ele yalan gelir*** 1; *her gönülde bir aslan yatar* 1; ***insan bulunca bunar*** 1; ***karpuz kesme ile yürek ferahlamaz*** 1; ***kurdun boğazına yağ derisi asılmaz*** 1; *kuş uçmaz kervan geçmez* 1; ***minareyi çalan kılıfını hazırlar*** 1; *paranın yüzü sıcaktır* 1; ***suyun ağır akandan insanın yere bakanından korkmalı*** 1; *testiyi kıran da bir suyu getiren de* 1; *ya devlet başa ya kuzgun leşe* 1; ***yetim(garip) kuşun yuvasını Allah yapar*** 1; *kırk gün taban eti bir gün av eti* 1; *yiğidin adı eksik işi yarım kalmamalı* 1.

Bir varmış bir yokmuş, masalların giriş tekerlemesinin ilk ifadesi olması sebebi ile yüksek sıklığa sahiptir. Bundan sonra gelen atasözleri bir ya da iki defa tekrar edilmişlerdir. Koyu harflerle belirtilen atasözleri “sosyal olayların nasıl olduklerini -uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak- tarafsızca bildiren” (Aksoy, 1981:21) atasözlerine örnek gösterilebilir. Altı çizili olarak

belirtilen örnekler ise toplumun inanışlarını yansıtmaktadır. Atasözleri az sözle öz hükümler ortaya koyduğu için masalın oluşum mantığıyla örtüşür. Masallarda çetrefilli işlere ve çıkmazlara hemen bir yol bulunup neticeye ulaşılır. Atasözleri de bu bağların kavuştuğu bölgenin kavşakları niteliğindedir.

SONUÇ

İlköğretim düzeyindeki öğrencilere yönelik hazırlanan *Yüz Temel Eser*'deki masal kitapları, toplamda on binin üzerinde farklı söz varlığı unsurunu barındırmaktadır. İki yüz binin üzerinde toplam kelimeye sahip bu masal kitaplarında, farklı söz varlığı unsurları ve bunların farklı bağlamlarda yüklendiği işlevler, öğrencilerin alıcı söz varlığının geliştirilmesinde önemli katkı sağlayacak niteliktedir.

Masallarda yer alan her kelime ortalama 25 defa tekrarlanmıştır. Tekrarlama oranı özel isimlerde daha yüksektir. İkileme, deyim ve atasözlerinde ise daha düşüktür. Masallarda en sık kullanılan ilk 100 kelime, kullanılan bütün kelimelerin yarısına yakını oluşturmaktadır. Bu oran ilk 500 kelimedede %67'ye, ilk 1000 kelimedede ise %77'ye yükselmektedir.

Masal türü, kendini tamamlayan özelliklere uygun bir söz varlığı dünyasına sahiptir. Bu sebeple özellikle sözlü kültürün göstergesi olan kalıplaşmış öğeler ve bunlara yönelik oluşmuş bazı sözler masal metinlerinde yüksek oranda kullanılmıştır. Masalların söz varlığında üst sıralarda yer alan unsurlar, bağlam içerisinde diğer unsurları da etkileyecek niteliktedir. Bu durum da

masallar kanalı ile bireyde oluşacak özel nitelikli bir söz varlığı oluşumuna katkı sağlayabilir.

Masallarda yer alan kelimelerin yaklaşık %30'u fiillerden meydana gelmektedir. Fiillerin bu kadar fazla kullanılması, masalın tahkiyeli bir tür olması ve *hareket* mihrakında oluşması ile bağlantılıdır. Masalın eylem açısından sahip olduğu işlevler, dil eğitimi sürecinde özellikle sesli okuma ve konuşma çalışmalarına malzeme sağlayabilir.

Masallardaki fiillerin tekrarlanma sıklıklarındaki ilişkiler, masal kahramanın hikâye içerisinde etken ve edilgen noktalardaki gidiş gelişlerini genelleyecek niteliktedir. Fiiller üzerinden tamamlayıcı ifadeleri kullanmak yoluyla oluşturulacak kurgular, Türk masallarının genel tahkiye çizgisini kaba çizgileri ile oluşturmaktadır. Masallarda yer alan bazı fiiller, Türkçenin zengin söz varlığının göstergesi niteliğindedir. Standart Türkçedeki söz varlığı unsurları dışındaki örnekleri taşıması açısından Türk masalları yetkin düzeydedir.

Masallarda yer alan insan adları; daha çok kişilerin özellikleri, unvanları ve durumları doğrultusunda oluşmuştur. Yer adlarının masal kurgusu ile hiçbir bağlantısı yoktur.

Türk masalları ikileme kullanımını açısından büyük bir zenginlik göstermektedir. Türkçede yer alan standart ikilemelerin ötesinde, anlatımda özellikle *ezgiyi* yakalayabilmek için masallarda birçok ikileme türetilmiştir.

Masalarda Türkçede yer alan birçok kalıp söze rastlamak mümkündür. Bu sözler, okuyucu ya da

dinleyici açısından günlük konuşma dilinde pratik faydalar sağlayacak niteliğe sahiptir. Bunların yanında masallarda yer alan zengin deyim kullanımları, okuyucu ve dinleyicilerin, konuşmayı ya da metni somutlaştırmalarına ve kavramalarına kolaylık sağlayabilir. Masallarda yer alan deyimler, tıpkı fiiller gibi tamamlayıcı sözlerle kurgu oluşturmaya imkân tanımaktadır.

Masallarda atasözleriyle karşılaşma olasılığı yüksektir. Toplumun öngörülerini yansız olarak gösteren atasözlerine rastlama ihtimali ise daha yüksektir.

KAYNAKÇA

Aça, Mehmet ve A. Müge Ercan. "Anonim Halk Edebiyatı". *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ed. M. Öcal Oğuz. Ankara: Grafiker Yayınları, 2005.

Aksan, Doğan. *Türkçenin Gücü*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2005.

Aksan, Doğan. *Türkçenin Sözvarlığı*. Ankara: Engin Yayınevi, 2004.

Aksoy, Ö. Asum. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*. Ankara: TDK Yayınları, 1981.

Alangu, Tahir. *Billur Köşk Masalları*. İstanbul: YKY, 2008.

Alangu, Tahir. *Keloğlan Masalları*. İstanbul: YKY, 2009.

Boratav, P. Naili. *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınları, 1997.

Boratav, P. Naili. *Az Gittik Uz Gittik*. İstanbul: İmge Kitabevi, 2008.

Boratav, P. Naili. *Zaman Zaman İçinde*. İstanbul: İmge Kitabevi, 2009.

Elçin, Şükrü. *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1993.

Güney, E. Cem. *Evvel Zaman İçinde*. İstanbul: Nar Yayınları, 2010.

Sakaoğlu, Saim. *Gümüshane ve Bayburt Masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.

Tansel, Oğuz. *Al'ı ile Fırfırı*. İstanbul: Elips Kitap, 2009.

Türk Dil Kurumu. *Yazım Kılavuzu*. Ankara: TDK Yayınları, 2005.